
TALVISODAN KIRJAT

Talvisota (toim. Pertti Pesonen ja Keijo Immonen). Kirjayhtymä. Helsinki 1989.

Viisikymmentä vuotta talvisodan aloittamisesta on kirjoittanut kirjamarkkinoille lukuisan määrän talvisotaa käsitteleviä kirjoja. Kirjayhtymän kokoomateos *Talvisota* on yksi näistä. Teos on eräänlainen sillisalaatti erilaisista tutkimuksista, muisteloista ja asioiden kirjaamista, mikä ehkä tavalliselle lukijalle antaneekin enemmän kuin ta-

vanomainen kuiva historiallinen dokumentti, mutta tässä moninaisuudessaan kirja sisältää suuren määrän toistoa.

Artikkelieissa ei ole mitään uutta ja ihmeellistä, mikä perustuu siihen, että Neuvostoliiton arkistot eivät ole vielä tutkijoiden käytettävissä. Ns. Hrushtsevin muistelmat on tässäkin teoksessa päälähde arvioitaessa talvisotaa Neuvostoliiton taholta. Ohto Manninen on artikkelissaan "Stalinin talvisota" varmaan käyttänyt muitakin neuvostoliittolaisia lähteitä, mitkä eivät selviä tästä teoksesta, sillä se ei ole tarkoitettukaan tieteelliseksi tutkimukseksi ja on näin ollen vailla viitekirjallisuutta.

Talvisodan 105 kunnianpäivää on muodostunut sellaiseksi kansalliseksi myyttiksi, että sen yhteydessä ei sankarien ohella enää konnia pyritäkään löytämään. "Erkon talvisotaa" ei tässä eikä muissakaan tämän kauden teoksissa pyritä oikeaksi osoittamaan. Toki tässäkin teoksessa konniksi ilmaantuvat Molotov ja Stalin. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin Alexander Dongarovin artikkeli "Tosiasioiden edessä", jossa hän tarkastelee Neuvostoliiton näkemystä 1930-luvun kehityksestä koko Euroopassa ja maailmassakin. On mielenkiintoista nähdä miten samoista ennusmerkeistä suomalainen ja neuvostoliittolainen taho pystyi lukemaan hyvin erilaiset tulkinnat. Kumpikin osapuoli pyrki toimimaan rationaalisesti ja kummankin puolen perustelut omalta kannaltaan voidaan pitää oikeutettuina. Sodan oikeutusta ei tällä kuitenkaan saavuteta eikä varsinkaan Terijoen hallituksen oikeutusta. Tämä hallitus näyttää nykyisten käytössä olevien asiakirjojen valossa olevan vain eräs pieni osanen koko talvisodan historiassa.

Talvisodan myyttiin liittyvä malli Cajander eri saa täydellistä tukea tämän kirjan lehdillä, sillä Suomi oli valmistautunut sotaan. Suomen sotavoimat olivat tuntuvasti suuremmat kuin muiden Pohjoismaiden. Mutta tämä ei luonnollisestikaan poista sitä suurta materiaaliepätasapainoa, mikä vallitsi Suomen ja Neuvostoliiton välillä talvisodan syytyessä. Tässä teoksessa eikä missään muusakaan pohdita sitä, että oliko puolustusvoimien strategia oikea 1930-luvulla, oliko aiheellista rakentaa kahta suurta taistelulavaa, jotka sodan aikana olivat suhteellisen toimettomia. Mitä vastaavaa tällä rahalla olisi voitu saada hankituksi jollakin muulla asevoiman loholla.

Vaikka teos antaa hyvin selvän kuvan talvisodan syistä, niin sodan yleinen kulku jää hieman vajavaisesti kerrotuksi. Ongelmaksi kohoaa se, että Suomussalmen taistelut saavat eräänlaisen pääjuonteen tässä teoksessa, koska niitä tarkastellaan yhdessä kirjan monista artikkeleista.

Kun kyseessä ei ole mikään tieteellinen tutkimus, on teosta arvosteltava lähinnä tavallisen kansalaisen kannalta. Tässä suhteessa se tuo varmaankin lisäinformaatiota tavalliselle lukijalle ja antanee mielestäni riittävän kokonaiskuvan siitä historiallisesta prosessista, joka johti talvisotaan ja siitäkin prosessista, jolla rauha saatiin aikaiseksi.

Kirjaan liittyy myös talvisodan 105 kunnian päivän häpäisynä pidetty lausuma, joka kirjaan on kirjattuna Herman Göringin suusta vuodelta 1943. Göringin mukan

Neuvostoliitto tietyllä tavalla bluffasi omaa sotilaallista valmiuttaan talvisodan aikana pyrkiessään osoittamaan, että se ei olekaan valmis suursotaan, jolloin Saksan tulisikin kääntää ensin aseensa länteen eikä itään. Sama näkemys on esitetty muultakin taholta eli Yhdysvaltojen Neuvostoliitossakin vaikuttanut suurlähettiläs George Kennan on esittänyt samanlaisen arvion omassa historian tulkinnossaan. Suomalaisten mielestä tämä on suoranaista "jumalanpilkkua".

Lauri Haataja: *Kun kansa kokosi itsensä*. Suomalaisen talvisota. Tammi. Helsinki 1989.

Näyttää siltä, että talvisotakirjat ovat tietynlaista sillislaattia. Niin myös Haatajan kirjoittama. Kun yksi kirjoittaja on asialla toki vältytään päällekkäisyyksiltä ja toiselta, mutta tietyllä tavalla rakenteellisesti tämäkin teos ontuu. Sen melko pitkä alkuosa on todella hyvää historiallista analyysia tapahtuneesta, erityisesti juuri siitä, mitä kukin tiesi tai minkä kunkin voidaan olettaa tietävän. Ongelmana on se, että sotaan johtavat prosessit eivät näytä olevan kovin rationaaliseen päätöksentekoon liittyviä eli taloudellisen rationaalisuuden mukaan toimiva Väinö Tanner ei voinut ymmärtää ja olettaa Neuvostoliiton hyökkäävän Suomeen missään tilanteessa. Vastaavasti myös hyökkäyksen ajankohta oli täysin väärin arvioitu suomalaisten taholta.

Haatajakaan ei pyri etsimään ketään konnia ja sankareita talvisodan synnyn taustalla, ei ainakaan suomalaisten puolella. Toki naapurin puolelta löytyy sitten suuret konnat eli Stalin ja Molotov. Heidän pyrkimyksistään saadaan uutta tietoa, sillä Haatajan käytössä on ollut Suomen Demokraattisen Tasavallan kansanarmeijaa koskevia asiakirjoja. Kuusisen hallituksen ja kansanarmeijan syntyä ja merkitystä Haataja varsin onnistuneesti pystyykin analysoimaan.

Haatajan teoksessa on hyvin paljon uutta tietoa ja uuden tyyppistä analysointia tapahtuneesta ja näkemyksiä myös rajan toiselta puolelta. Haataja pyrkii eräänlaisena henkilöhistoriana tarkastelemaan sekä Suomen puoleisia tapahtumia, jotka kuitenkin personalisoituvat hyvin pitkälle Haatajan oman opettajan, Lauri Hyvämäen varsin lyhyeksi jääneisiin talvisotamuisteluihin ja toisaalta rajan toiselta puolen kolmen opiskelijan vaiheisiin Kuusisen kansanarmeijassa.

Kyösti Kallion arkiston käyttö näkyy sekä alkuosassa ja myös omassa luvussaan "Talvisodan presidentti", jossa käy selvästikin ilmi, että tasavallan presidentti oli talvisodan aikana hyvinkin totaalaisesti syrjässä tapahtuneesta. Armeija kävi omaa sotaansa, ja Tanner hoiti hyvin itsenäisesti omaa ulkopoliittikkaansa.

Vaikka osa kirjan kappaleista ovatkin hyvin irrallaan kokonaisuudesta, niin varsinkin rintamaloikkaarit Arvo "Poika" Tuominen ja Mauri Ryömä omalta osaltaan tuovat uudenlaista näkemystä sekä talvisotaan ja näiden kahden suurelta osin myös kiistellynkin henkilön persoo-

naan. "Poika" Tuomisen omat kirjalliset muistelot ja Haatajan dokumentteihin perustuva näkemys "Poika" Tuomisen toiminnasta eivät käy kovinkaan hyvin yhteen.

Kuusisen hallituksen syntyä ja taustatekijöitä pystyy Haataja niinkään uuden aineistonsa avulla analysoimaan tarkemmin kuin edeltäjänsä, jopa luettelee joitakin länsimaisten intelligentiansien edustajia, jotka osoittivat solidaarisuuttaan Kuusisen hallitukselle.

Kirjan teema "kun kansa kokosi itsensä" näkyy selvästi analysoitaessa Ribbentrop-sopimuksen vaikutusta niin meillä kuin muuallakin. Tällöinhän vanhat rintamalinjat unohdettiin ja AKS reivasi purjeitaan pois omasta yksikielisestä ideologiastaan ruotsalaisten ja pohjoismaalaisten suuntaan. Vastaavasti myös luokkasodan haavat alkoivat arpeutua ja Suomi yhtenä miehenä ja naisena oli suurvaltavihollista vastassa.

Haatajan teos tuo hyvin esiin sotilaspiirien väliset henkilösuhteet ja erityisesti Kyösti Kallion adjutantina toimineen Adalar Paasosen ja Marskin väliset erimielisyydet, jotka heijastuivat niissä näkemyseroissa, joita tasavallan presidentillä ja puolustusvoimain ylipäälliköllä oli.

Tässäkin teoksessa viitataan "tammikuun kihlaukseen" ja muihin kansallisen eheytyksen tunnusmerkkeihin, mutta analyysi näistä rakenteellisista uudistuksien taustoista antaa vielä odottaa itseään. Onko talvisota ja sen myyttisyys niin merkittävä asia, että se peittää allensa myös tällaiset rakenteellisesti tärkeät asiat?

Sampo Ahto: *Talvisodan henki*. Mieliäloja Suomessa talvella 1939—1940. WSOY. Juva 1989.

Sampo Ahton kirjoittama Talvisodan henki perustuu sanomalehtien kirjoituksiin, joukko-osastojen sotapäiväkirjoihin ja Maan Turva-nimisen järjestön mielialaraportteihin. Maan Turva oli kehittynyt AKS:n valmistelemasta organisaatiosta, jonka tehtävänä oli huhujen torjunta, mielialojen tarkkailu ja maanpuolustustietouden levittäminen. Tässä organisaatioissa oli vielä lokakuun puolivälissä 1939 vain 160 asiamiestä, mutta sodan aikana se kasvoi useisiin tuhansiin.

Ahton kirja ei ole sillisalaattia, sillä tekijä sotahistorioitsijan taidollaan etenee tekstissään ajallisesti ja käyttää varsin onnistuneesti erilaista lähdemateriaaliaan — joskus ehkäpä sitologiaan saakka — elävöittämään omaa esitystään.

Jo YH:n aikana henki oli varsin korkealla, sillä "ei tuumaakaan periksi" tuli yleiseksi ohjenuoraksi neuvotteiluissa Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Tässä kuten muissakin talvisotaa käsittelevissä kirjoissa tulee esiin Suomen päättäjien näkemykset Neuvostoliiton pelottelutaktiikasta eikä todellisia uhkavaatimuksia pystytty lukemaan niiden todellisen merkityksen mukaisesti. Vielä hyökkäyksen päivänä maamme lehdistö painotti, ettei propagandasodasta kehity todellista sotaa. "Ei haukkuva

koira pure" oli yleinen sananparsa ennen talvisodan alkamista.

YH:n aikana oli tullut esiin tietyt pienet erillisryhmät, jotka selkeästi vastustivat sotaponnisteluihin ryhtymistä. Tällaisia olivat mm. jehovan todistajat, kristilliset pasifistit ja eräät kommunistiset piirit.

Hyökkäyksen kohteeksi joutuminen ei rintamamiehille ollut suuri ongelma, mutta ongelmaksi muodostui vihollisen tappaminen. Ahto analysoi tätä hyvin luokitellensa erilaisia näkemyksiä vihollisen tappamisesta, jossa suurimmaksi ryhmäksi muodostui "tapa tai tule tapetuksi" näkemys.

Onneksi Suomi ei ollut vielä kehittynyt infokratiaksi, sillä tämänkin teoksen perusteella näyttää siltä, että Suomi hävisi kyllä tiedotussodan. Tällä ei tarkoiteta ainoastaan tiedotusta ulkomaille vaan myös kotimaassa. Suuret joukot ulkomaisia sanomalehtimiehiä oli tullut seuraamaan valmistautumista olympiakisoihin, jotka kehittyivät kahdenvälisiksi kovapanosammunnoiksi. Kun maailman muilla rintamilla oli hiljaista, niin kaikki sotakirjeenvaihtajat sodan syytyessä pyrkivät Suomeen.

Talvisodan myytti ei tullut tämän vuoksi yksinomaan suomalaisten tietoisuuteen, vaan siitä tuli kansainvälisestikin merkittävä informaatiotapahtuma, olihan pieni Suomi yksin Neuvostoliittoa vastaan. Suurimmaksi osaksi tänne tulleet lehtimiehet arvioivat Suomen kestävän joitakin päiviä tai korkeintaan viikkoja Neuvostoliiton hyökkäyksessä.

Tällä kansainvälisellä tiedotuksella saatiin paljon sympatiaa, vaikka todellinen apu ulkomailta jäikin vähäiseksi, missä suurena esteenä oli luonnollisestikin Saksan ystävyysuhteet Neuvostoliittoon, minkä vuoksi Saksa kielsi kaikenlaisen kauttakululiikenteen oman maansa kautta Suomeen. Tämä oli eräs kansakuntaa yhdistävä tekijä, sillä nythän oikeistossakin nähtiin Hitler Stalinina ja vasemmistossa Stalin Hitlerinä.

Ahton käyttämä aineisto on sikäli poikkeava ja mielenkiintoinen, että sen avulla tulee esin ristiriita päättäjien ja tavallisen kansan tietoisuuden välillä. Kun lehdistössä ei voitu tiedottaa kovinkaan selvästi rintamalinjan muuttamisesta eli suomalaisten vetäytymisestä, sillä sotapaikkakunnat ja erityisesti vallatut alueet oli sensuuri tai itsensensuuri sieltä poistanut, tuli tiedottamisesta ongelma. Yleisestikin sanomalehdissä tiedotteet olivat muutaman päivän vanhoja ja kansalaiset joutuivatkin tämän vuoksi hyvin laajasti kuuntelemaan sekä Neuvostoliiton että Ruotsin radion ohjelmia, jotta he saisivat jonkinlaisen kuvan siitä, missä rintalinja kulloinkin kulki. Tämä osaltaan aiheutti tyytymättömyyttä ja tiettyä epäluottamusta viralliseen tiedottamiseen.

Sanomalehdistössä ei saanut kirjoittaa omista rintamatappioista. Neuvostoliiton tappiot luonnollisesti olivat aina etusivun uutisia ja myös omat siviilihohteiden tappiot. Tämän vuoksi suomalaisilla ei ollut selkeää kuvaa omista raskaista tappioista ja toisaalta rintamalla huoli painoi miehiä, koska siviilihohteet olivat niin huonosti suojattuja, ja tappiot varsinkin sodan alkupäivinä varsin suuret kotirintamalla.

Tämä tietojen erilaisuus johti todelliseen ongelman rauhan syntyessä. Rintamalla oli mieliala varsin voiton-
tahtoinen vielä viimeisinä sodan päivinä. Odotettiin vain
koska tulee lopullinen hyökkäyskäsky ja saadaan lyödä
ryssä matalaksi. Kun rauha kovine ehtoineen sitten tuli
tietoon, ei tähän oltu varauduttu, sillä toiveikkautta sodan
voitokkaasta lopputuloksesta oli pidetty yllä loppuun asti.

Jos ei Suomi onnistunut omassa tiedotustoiminnassaan
niin ei vastapuolikaan, sillä se pyrki aina vannomaan,
ettei puna-armeija hyökkää siviilikohteisiin, vaan tiedot
näistä ovat valkoisen Suomen provokaatioita. Kun kaikki
kansa kuitenkin oli omakohtaisesti kokenut punasiipien
aiheuttamat pommitukset, ei se voinut luottaa kovinkaan
paljon muuhunkaan sanomaan mitä itäpuolelta tuli. Neu-
vostoradio oli varsin altis luettelemaan aina vallattuja
paikkakuntia, jonka perusteella myös suomalaiset saivat
karkean kuvan rintamalinjan kulloisestakin tilanteesta.
Suomalaisessakin tiedotuksessa tulivat tietyt paikkakun-
nat esiin kuten Taipaleenjoki, Summa, Kollaa, Salla,
Suomussalmi jne.

Ahton käyttämä aineisto tuo myös uutta tietoa talviso-
dan hengestä, joka ei aina ollut niin hyvä kuin mitä on
pyritty osoittamaan. Kantäväestön suhtautuminen siirto-
väkeen oli hyvinkin nurinkurista, varsinkin sodan alku-
päivinä ja tähän valtiovaltakin joutui voimakkaasti puut-
tumaan. Toinen suuri huolenaihe oli kenttäposti, jota ei
saatu tyydyttävästi toimimaan koko sodan aikana. Kol-
manneksi suureksi ongelmaksi nousi palkkaus, sillä YH:n
aikana vielä työnantaja oli maksanut joko koko- tai
osapalkan, mutta tämä palkanmaksu oli joko loppunut
YH:n tai sodan aikana. Sodan syttyessä kantahenkilökun-
ta sai täyden palkan, kun taas reserviläiset joutuivat
sotimaan pelkillä päivärahoilla. Kun Suomi ei ollut vielä
mikään nykyinen hyvinvointivaltio ei "fattan luukulla"
käyminen ollut maan tapa ja tämä koettiinkin hyvin
suurena ongelmana rintamajoukkojen keskuudessa, jossa
isänmaan puolustajien vaimot ja lapset joutuivat turvautu-
maan sosiaalihuollon apuun. Tästä ongelmasta pyrittiin
pääsemään sillä, että alettiin maksamaan reserviläisup-
seereille ja aliupseereille palkkaa, joka aiheutti suuren
vastalauseiden aallon, minkä seurauksena hyvin pian
tietynlainen perustoimeentuloturva maksettiin kaikille
reserviläisille tai oikeammin sanottuna heidän perheil-
leen.

Talvisodan henki on teoksena varsin kiinteä, koska se
etenee historiallisesti ja sitä elävöittävät autenttiset lai-
naukset eri lähteistä. Vastaavasti tiettyjä asioita ei esitetä
toistoina vaan merkittävät mutta kokonaisuuden kan-
nalta irralliset asiat kuten rintamajoukkojen kasvava us-
konnollisuus käsitellään vain yhdessä jaksossa. Kirja on
todella uudentyyppistä sotahistoriaa, jonka perinteen soisi
jatkuvan, sillä saahan tämän avulla todella laajan ja
kattavan kuvan niistä mielialoista, jotka vallitsivat tavalli-
sen kansan keskuudessa YH:n päivinä ja talvisodan
aikana.